

Svat Soucek*, **A History of Inner Asia**, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, 369 sayfa, ISBN: 0-521-65704-0

Bilindiği üzere Batılıların İç Asya veya Orta Asya, İranlıların ise Türkistan ya da Turan dedikleri Türk İli'nin tarih ve coğrafyası hakkında birçok araştırmalar yapılmış ve farklı dillerde çeşitli eserler meydana getirilmiştir. Ancak, bunların yeterli bir seviyeye ulaştığı söylemek güçtür. Svati SOUCEK'in ilk defa 2000 yılında Cambridge University Press tarafından yayımlanan, 2001, 2002'de (iki defa) ve 2003 yıllarında tekrar basılan "*A History of Inner Asia*" isimli eseri, Gök-Türk Devleti (552-744)'nden başlayıp kronolojik olarak Orta Asya hanedanlarının yükselişini, düşüşünü, değişimini; Türk İli'nin Ruslar tarafından istilasını, Bolşevik Devrimi'ni ve sonrasını ele alır.

Yazar, eserine Önsöz (s. IX-XIII) ve uzun bir Giriş (s. 1-45) ile başladıktan sonra, çalışmasını 21 bölüm (s. 46-302), Özet ve Sonuç (s. 303-315), Seçilmiş Bibliyografya (s. 341-459) ve İndeks (s. 360-369) ile tamamlamıştır.

"Giriş" (s. 1-45) bölümünde; Orta Asya tarihini anlayabilmek için bilinmesi gerekli olan kavramlar ve terimler üzerinde durulmuştur. Bunlar: Doğal Ortam (s. 1-3), Tarihi Coğrafya (s. 3-29), Modern İç Asya'nın Etnolinguistik ve Dinsel Kimliği olmak üzere üçe ayrılmıştır. Son bölüm kendi içinde ayrıca Türk Dilleri (s. 29-31), Moğolca (s. 31), Tacikçe (s. 31-34), İslam Dini (s. 34-39), Budizm (s. 39-40), Şamanizm (s. 40-41), Göçebeler ve Yerleşikler (s. 41-45) gibi başlıklara sahiptir.

"Başlarken" (s. 46-50), kitabın I. Bölümüdür. Burada VII. yüzyıl dünya siyasetine yön veren dört büyük siyasi güç hakkında bilgi verilmiştir. Bunlar: Gök-Türk Devleti ile Çin, Bizans ve Sasani İmparatorluklarıdır. Ayrıca İslam dininin doğuşuna ve kısa bir süre içerisinde gelişen fetihlere de yine bu bölümde temas edilmiştir.

II. bölüm; "Gök-Türkler, Çin Yayılmacılığı ve Arap Fetihleri" (s. 51-69) başlığını taşır. Bu bölümde, Gök-Türklerin fetret devri (630-680), II. Kağanlık dönemi (680-744) ve Çin Tang sülalesinin güçlü İmparatoru Tai-tsung (627-649)'un batıya doğru genişleme

---

* Svati SOUCEK, Princeton Üniversitesi'nde çalışan bir bibliyografçıdır. Daha önce, Columbia Üniversitesi, New York Halk Kütüphanesi ve Michigan Üniversitesinde, Orta Asya Tarihi kaynakları üzerinde çalışmış; ayrıca "Journal of Turkish Studies", "Encyclopedia of Islam" ve "The Dictionary of Middle Ages"de birçok makaleleri yayımlamıştır.

Yeni Yayınlar

siyaseti konu edilmiştir. Ayrıca Ötügen Türk Yazıtları'ndan yer yer alıntılar da yapılmıştır (s. 54-55). İslam fetihleri ve Kuteybe b. Müslim'in faaliyetleri ise bağımsız bir bölüm halinde işlenmiş; son olarak da Uygur Devleti (744-840) ve Talas savaşının öneminden söz edilmiştir.

III. bölümde; kısaca "Samanlılar" (s. 70-76) ve IV. bölümde; "Koço Uygur Devleti" (s. 77-82)'nin tarihleri özetlenmiştir.

V. bölüm; "Kara Hanlılar" (s. 83-92) Türk devletinin siyasi tarihi yanında, verdikleri eserler ile Ortaçağ ilim dünyasına damgalarını vurmuş büyük Türk bilginleri; İbn-i Sina, Kaşgarlı Mahmud, Yusuf has Hâcib ve onların eserleri üzerinde durulmuş; özellikle Orta Asya'da İslamiyet'in kabulünden sonra, bölgenin siyasi ve kültürel havasını yansıtmaya bakımından, Kutadgu Bilig'in önemi vurgulanmıştır (s. 92).

VI. bölüm; "Selçuklular ve Gazneliler" (s. 93-101)'dir. Selçuklu ve Gazne devletlerinin kuruluşları, aralarındaki münasebetler aktarıldıktan sonra daha ziyade Sultan Sancar (1118-1157) dönemi üzerinde durulmuştur. Ayrıca Orta Asya'da Karakıtay hakimiyetine de temas edilmiştir.

VII. bölümde; Cengiz Han'ın (1167-1227) şahsında Orta Asya'yı kasıp kavuran "Moğol İstilası" (s. 103-116) ve Cengiz Han'ın ölümünden sonra halefleri zamanında imparatorluğun taksimî ve durumu anlatılmıştır.

VIII. bölümde; 1227-1370 yılları arasında hüküm süren ve bir bakıma Cengiz Han'ın ölümü ile Timur'un tarih sahnesine çıkışı arasındaki süreçte varlığını devam ettiren "Çağataylılar" (s. 117-122) ayrı bir bölüm halinde incelenmiştir.

IX. bölüm olan "Timur ve Timurlular" (s. 123-143), eserin en geniş kısımlarından biridir. Timur'un yükselişi, seferleri, fetihleri ve ölümünden sonra devletinin durumu özetlenmiş; Uluğ Bey'in ilmî faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir.

X. bölüm; adeta bir önceki bölümün devamı olup, "Son Timurlular ve İlk Özbekler" (s. 144-148) başlığı altında Ebu Said döneminden Babûr Şah'ın ölümüne (1530) kadar cereyan eden olayları içerir. Ayrıca çok kısa olmakla birlikte Özbeklere de değinilmiştir.

XI. bölüm, "Şeybanîler"e (s. 149-161) ayrılmıştır. Burada, Şeybanî-Safevî-Osmanlı ilişkilerinin yanı sıra, Ali Şîr Nevaî ve Ebu'l Gazi Bahadır Han'a dair bilgiler de mevcuttur.

XII. bölümde; "Rusya'nın Yükselişi, Altın Ordu'nun Çöküşü ve Çağatayların Toparlanması" (s. 162-166) kısaca izah edilmiştir.

XIII. bölümde; "Budist Moğollar" (s. 167-175) başlığı altında, Moğolların Çin'de kurdukları Yüan hanedanı döneminde Kubilay (1260-1294)'ın ata dini Şamanizmi terk ederek Budizme meyletmesi ve bunun çevresinde şekillenen olaylar anlatılmaktadır.

Yeni Yayınlar

XIV. bölüm; “XVII-XIX. Yüzyıllarda Buhara, Hive ve Hokand” (s. 177-193) başlığını taşımaktadır. Bu üç hanlık ayrı alt başlıklar halinde, Buhara (s.177-180), Hive (s. 181-187) ve Hokand (s. 187-193) olarak ele alınmıştır.

XV. bölüm; “Orta Asya’nın Ruslar Tarafından İstilas ve İdaresi”dir (s. 195-208). Burada 1552 yılında Kazan Hanlığı ve 1556 yılında Astarhan Hanlığı’nın düşmesi sonucunda Rusların doğuya doğru yayılmalarını ve teknolojiden yoksun Türk topluluklarını kolay bir şekilde hakimiyetleri altına almaları anlatılmıştır.

XVI. bölümün başlığı; “Umumi Valiliklerden Birleşik Cumhuriyete”dir (s. 209-224). Bu bölüm, Hokand Deneyimi (s. 213-215), Alaş Orda ve Kazak-Kırgız Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (s. 215-216), Türkistan Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (s. 216-221), Harezmi ve Buhara Halk Cumhuriyeti ve Milli Sınırlamalar (s. 222-224) olmak üzere dört alt başlığa ayrılmıştır. Ayrıca burada Zeki Velidî Togan ile Lenin’in görüşmesine de temas edilmiştir (s. 192).

XVII. bölümün başlığı ise; “Sovyet Orta Asyası”dır (s. 225-253). Yazar, burada Sovyetler Birliği’nin kuruluşunu, Stalin dönemini, II. Dünya savaşı ve sonrası ile nihayet Sovyetlerin dağılışıını konu edinmiştir.

XVIII. bölüm; “Orta Asya’nın Bağımsızlığını Kazanması”dır (s. 254-262). Burada, 1985-1991 yılları arasında cereyan eden olaylar özetlenmiş, Türk Cumhuriyetleri’nin bağımsızlıklarını ilan etmesi ile sonuçlandırılmıştır.

XIX. bölüm; “Doğu Türkistan: Çin’in Bir Parçası Gibi” (s. 263-274), XIX. yüzyılın ilk yarısından başlanarak Çin- Doğu Türkistan ilişkileri kısaca anlatılmıştır.

XX. bölüm; “Bağımsız Orta Asya Cumhuriyetleri”dir (s. 275-295). Bu bölümde 1991 ve sonrasında gelişen olaylar anlatılmıştır. Ayrıca Türk Cumhuriyetleri’nin, Tacikistan ve Moğolistan’ın haritalarına da yine bu bölümde yer verilmiştir.

XXI. yani son bölüm ise; “Moğolistan Cumhuriyeti” (s. 297-302) başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, 1911-1991 yılları arasındaki zaman diliminde Moğolistan’ın tarihi özetlenmiştir.

“Özet ve Sonuç” (s.303-315) kısmında ise; Orta Asya’nın son on yıl içerisinde ne tür bir değişim geçirdiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan, Doğu Türkistan ve Moğolistan’ı nasıl bir gelecek bekliyor sorusuna da cevap aranmaya çalışılmıştır. Yazar yine bu bölümde Orta Asya’daki karışıklıkları gözler önüne serdikten sonra burada henüz umutların tükenmediğini belirtir ve şu hususlara dikkat çeker:

“Günümüzde Stalinizm ya da diktatörlüğün uç noktadaki baskıcı uygulamaları hiçbir yerde yoktur. Toplama kampları, ölüm mangaları,

Yeni Yayınlar

sistematik işkenceler, insanların meçhul bir şekilde sırta kadem basması, açlıklar ve katliklar görülmemektedir. Ülkelerinin zenginliklerini gasp ederek ve büyük rüşvetler alarak İsviçre bankalarında hesap açtıranlar ya da Amerika ve Avrupa'da gayr-ı menkul edinenler de yoktur. Küstah liderler tarafından fikirlerini beyan edenlere karşı hoşgörüsüzlük ve halk üzerinde baska kurmak geleneği de ortadan kalkmıştır. Devletler birbirlerinin topraklarında hak iddia etmemekte ve dikkatli davranmaktadırlar. Orta Asya hükümetlerinin etnik azınlıklara karşı izlediği siyasette, fikir özgürlüğü ve uluslar arası ilişkilerde temel saygı kuralları inkâr edilmeyecek derecede sergilenmekte; hatta bu durum pek çok muhalif tarafından dahi kabul edilmektedir. Muhalifler terörist faaliyetlerden de sakınmaktadırlar (Kısmen Tacikistan dışında). İslam fundamentalist veya şovenist bir yozlaşma içine girmeden tekrar eski şöhretini kazanmakta; milliyetçilik ise gelişim göstermesine karşın etnik şovenizme dönüşmemektedir.”

Ayrıca eserde Orta Asya'nın zenginliklerine temas edilerek, geleceğe dair bazı tahminlerde de bulunulmuştur:

“Orta Asya cumhuriyetleri yeraltı madenleri, uygun bir iklim, doğal güzellikler, tarihi ve arkeolojik kalıntılar gibi önemli kaynaklara sahiptirler. Bunların yanı sıra dünyanın kavşak noktasında bulunması ve önemli bir iş gücüne sahip olması da büyük avantajdır. Bu varlıklar belki de ticaret açısından bölgeyi kalkındıracak ve yaşam standartlarını yüksek bir seviyeye çekerek dünyanın seçkin yerlerinden biri haline dönüşmesini sağlayacaktır. Ayrıca kültürel zenginlikler de turizmi özel bir konuma yükseltecektir. Fakat saydıklarımızın gerçekleşebilmesi için idareciler ve vatandaşların sivil topluma katılarak gelişme göstermeleri, birbirlerinin haklarına karşı saygılı davranmaları ve doğayı koruma ihtiyacından haberdar olmaları gerekir. Eğer Özbekistan yavaş yavaş pamuk üretimini azaltır, bunun yerine daha az su isteyen meyve, sebze ve tahıl üretimine yönelirse buralar, X. yy. Arap seyyahlarından İbn-i Havkal'ın överek bahsettiği “Dünya Cenneti”ne dönüşebilir. Özbek otelleri ve turizm endüstri altyapısı, kalitesizliği ile ün salmış Sovyet standartlarının üzerine çıkabilirse, gelişmiş dünyada uluslar arası turizm şirketleri muhakkak Semerkand, Buhara ve başka yerlere özel amaçlı geziler düzenleyecek, dışarıdan gelen teknisyenler buraları zevkle ziyaret ederek görevler almaya başlayacaklardır. Cumhurbaşkanı Akaev, amacının Kırgızistan'ı Orta Asya'nın İsviçre'sine dönüştürmek olduğunu tekrar tekrar ifade etmektedir. Hatta ülkesinin doğal güzellik ve tarihi zenginlik bakımından İsviçre'yi geride bırakabileceğini söyleyerek, hedeflerinin kayda değer bir gelişim süreci yakalamak olduğunu belirtir.

Yeni Yayınlar

Bununla birlikte Kırgızistan'ın İsviçre ile rekabete girmeden önce öğrenmesi gereken pek çok şey vardır. Akaev'in Türkmen meslekdaşı, Türkmenbaşı Sapar Murad Niyazov da buna benzer bir arzuyu dile getirmektedir: "Türkmenistan olağanüstü doğalgaz ve petrol rezervleri sayesinde Orta Asya'nın Kuveyt'ine dönüşecek" demektedir. Abartılı isteklerin yanı sıra gerçekçi olmak da gerekir; çünkü bunların tesis olunabilmesi için önemli bir ticaret zekâsına, uluslar arası görüşmelere ve dünya pazarlarına ulaşabilecek yeni boru hatlarına ihtiyaç vardır."

Yazar, kitabının en sonuna ise; "Gelecekte Orta Asya'da İslamiyetin rolü ne olacak" diye sorar ve bunu cevaplanamayacak bir soru olarak nitelendirir; ancak cevabını yine kendisi verir ve: "İslamiyet ilerleyen zamanlarda, Hıristiyanlığın Batı'da oynadığı rolü üstlenecektir"der.

Bunlardan başka eserin sonunda iki adet ek vardır.

I. Ek (s. 331-340)'de hanedan şecereleri verilmiştir. Burada, Samanoğulları, Karahanlılar, Gazneliler, Büyük Selçuklular, Harzemşahlar, Karakitaylılar, Moğollar, Çağataylar, Altın Ordu, İlhanlılar, Timurlular, Şeybanîler, Mangıtlar, Ming Hanedanı, Kongratlar ve Yalavaçlar'ın şecereleri mevcuttur.

II. Ek (s. 331-340) ise, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Karakalpakistan, Doğu Türkistan ve Moğolistan'ın bugünkü durumlarına dair bilgiler içerir. Burada, bu saydığımız cumhuriyetlerin yüzölçümleri, nüfusları, nüfuslarının etnik dağılımı, dinleri ve jeopolitik konumları irdelenmiştir.

341-359. sayfalar arasında, seçilmiş olmasına rağmen geniş bir bibliyografya mevcuttur. 360-369.sayfalar ise indekstir.

Sonuç olarak Svat SOUCEK'in eseri, hem gözlemlerine hem de bibliyografik bilgilere dayanması açısından önemlidir. Bu eser, bölgenin tarihine dair derli toplu ve kullanışlı bilgiler vermesi bakımından iyi bir başvuru kitabı olabileceğini göstermektedir. Harita ve resimlerle zenginleştirilmiştir. Ayrıca yazarın Orta Asya'nın geleceğine yönelik bizce tutarlı öngörülerini de gözardı etmemek gerekir.

Serkan Acar*

---

* Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Bornova-İzmir.

Yeni Yayınlar